

• Основними проявами асинхронності розвитку, що визначають економічні коливання на початку ХХІ, стали: невідповідність реальної і фінансової, реальної і інформаційної сфери у розвинених економіках, розподільчої та виробничої сфер — у перехідних економіках.

Література

1. *Грегори П.* Віртуальна економіка України: рух до постійного нерівноважного стану / У збірнику: Україна у перехідному періоді. Досвід і стратегія: Пер. з англ. — К., 2000, — С. 37—43.

2. *Бернстайн П.* Фундаментальные идеи финансового мира. Эволюция: Пр. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 246 с.

3. *Боннер У., Уиттин Э.* Судный день американских финансов. Мягкая депрессия ХХІ века / пер. с англ. — Челябинск: Социум, 2008.

4. 2008—2009 Financial Crisis: Causes and Effects // cashmoneylife.com/2008/09/29/economic-financial-crisis-2008-causes

5. *Zwick M, Zwick L.* The Economic crises of 2008—2009: the Logic of the Market is Unacceptable/ *Houston Catholic Worker*, Vol. XXIX, № 1, 2009

УДК 338

Я. Б. Рокало

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В КРАЇНАХ G7 ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ

Криза — це переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на яку вона піддається впливу ззовні або зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи укладається в погрозі руйнування системи. Кризові ситуації і явища можуть розвертатися на різних рівнях: особистості, групи людей, підприємства (організації, фірми), галузі, регіону, держави, групи держав.

У найбільш загальному виді кризові явища, обумовлені впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (невизначеності), класифікуються за наступними основними причинами їхнього виникнення:

- непередбачені події, що раптово настали, у зовнішній середовищі (зміна політичної ситуації в державі, зміна податкового законодавства й цін, коливання валютного курсу й т.д.);
- зміни відносин суб'єкта керування з його контрагентами;

- зміни всередині суб'єкта керування;
- зміни, що відбуваються завдяки науково-технічному прогресу, результатом чого є формування нових підходів, поглядів і орієнтирів.

Ступінь передбачуваності кризових явищ і ситуацій залежить від факторів, які умовно діляться на дві групи:

- зовнішні фактори, що не залежать від суб'єкта керування (важко піддається оцінці політика держави відносно формування економічної інфраструктури, пріоритети в розподілі державних замовлень і т.п.);

- внутрішні фактори, що залежать від суб'єкта керування (недолік фінансових коштів на модернізацію устаткування, низький рівень кваліфікації кадрів, недостача джерел достовірної інформації й ін.).

У повсякденній діяльності всі суб'єкти керування випробовують на собі вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, які необхідно постійно відслідковувати й враховувати. Найбільша кількість кризових явищ спостерігається на мікрорівні. Дослідники вважають, що щорічно 10—20 % малих підприємств попадають у кризові ситуації й у середньому близько 10 % з них припиняють свою діяльність. Значно рідше кризові явища виникають на рівні галузі. На регіональному рівні кризові явища виникають, як правило, з екологічних причин (унаслідок повеней, посух та ін.), а також через глобальні техногенні катастрофи (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС) [1].

Світова економічна криза 1929—1933 рр., відома в історії як «Велика депресія», охопила майже всі країни світу та відкинула їх економіку на кілька десятиріч назад, іноді до рівня межі XIX — XX ст., хоча вплив її на окремі країни був різним. Найбільше постраждали від кризи Сполучені Штати, але й в інших країнах вона мала надзвичайно жорстокий та нищівний характер [1].

Таблиця 1

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КРИЗИ В КРАЇНАХ G7

№	Країна	Передумови виникнення кризи
1	Англія	В результаті першої світової війни господарство Англії виявилось ослабленим. Хоча вона позбулася німецької конкуренції на світових ринках, економіка Англії ще більш відставала від американської. Промислове виробництво країни в 1929 р. так і не досягло довоєнного рівня. Пояснюється це тим, що Німеччина до цього часу відновила за допомогою американських і англійських капіталів свою економічну потужність

№	Країна	Передумови виникнення кризи
2	Франція	<p>Не дивлячись на те, що Франція вийшла з першої світової війни переможцем, її економічний стан погіршився. Матеріальний збиток, нанесений господарству країни, оцінюється в 200 млрд франків. На території Франції було зруйновано близько 10 тис. промислових підприємств, знищено 900 тис. житлових будинків, приведена в розлад транспортна система. Загальний рівень промислового виробництва за роки війни скоротився на 40 %, сільськогосподарське виробництво зменшилося на одну третину, об'єм експорту знизився майже наполовину. З 1918 р. по 1921 р. продовжувалася економічна криза, пов'язана з перебудовою економіки після закінчення війни. До 1924 р. вдалося відновити промислове виробництво до довоєнного рівня, і з того часу у Франції почався період стабілізації економіки, що продовжувався до 1930 р. Проте в ході стабілізації виникли і стали наростати фінансові труднощі. Курс франка неухильно падав, додаткова емісія, що проводилася різко посилювала інфляцію. В цих умовах уряд Франції провів фінансову реформу. У грудні 1926 р. була проведена девальвація франка до 1/5 його довоєнної вартості, що привело до визначеної його стабілізації. В червні 1928 р. стабілізація франка була закріплена в законодавчому порядку. В кінці 20-х років посилюється державне регулювання економіки</p>
3	США	<p>В 1926—1928 р. економіка США була на підйомі. Національний дохід зріс із 32 млрд дол. США в 1913 р. до 89,7 млрд дол. в 1927 р., або в 2,8 разу (а в порівняннях цінах — в 1,7 разу). Підвищувалася рентабельність виробництва, збільшувалися дивіденди, а отже, і курси акцій. Швидко розширювався ринок цінних паперів США. Однак акціонерний капітал у меншій мірі направлявся на розвиток виробництва, у більшості — на придбання інших цінних паперів. Половина емітованих цінних паперів при цьому не була забезпечена. Інвестори активно вкладали гроші в цінні папери, здобуваючи їх на вторинному ринку. Дисконтна ставка, на яку орієнтувалися банки США, була найнижчою серед розвинених країн — 3,5—4 % в 1926—1927 р. Близько 40 % всіх інвесторів купували акції в кредит під незначне маржинальне забезпечення. У результаті відбувся інвестиційний «перегрів». Швидкого поширення набуває спад в усіх галузях, що є початком безпосередньої кризи [1]</p>
4	Німеччина	<p>Перша світова війна нанесла важкі втрати економіці Німеччини. Надзвичайно великими були людські втрати. В країні панував економічний хаос. Були виснажені матеріальні ресурси, серйозно зносився промислове устаткування, значно знизилася продуктивність праці. Загальний об'єм промислового виробництва в порівнянні з 1913 р. знизився на 43 %. Війна серйозно підірвала фінансову систему Німеччини. За роки війни на військові потреби було витрачено 150 млрд марок, а за Версальським мирним договором Німеччина повинна була виплатити у вигляді репарацій 132 млрд золотих марок. Німеччина в результаті роз'язаної нею війни виявилася на межі краху</p>

ВПЛИВ КРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН

№	Країна	Результати впливу кризи на економіку країни
1	Англія	Спад економічної активності тут був меншим, ніж в інших країнах, але удар економічної кризи був вельми сильним. Вже в кінці 1929 р. різко загострилася проблема реалізації, виникли труднощі в отриманні кредитів, нагромаджувалися непродані товари, почалось швидке зниження цін, масове закриття підприємств і, як наслідок, зростання безробіття. До 1932 р. промислове виробництво скоротилося приблизно на 23 % у порівнянні з рівнем 1929 р. А в окремих галузях воно було ще більшим. Так, виробництво чавуну впало на 53 %, суднобудування скоротилося у вісім разів. У результаті кризи ціни на сільськогосподарську продукцію впали на 34 %, що привело до розорення багатьох фермерів. Число безробітних в країні досягло 3 млн. чоловік, що складало 22 % від загальної чисельності робітників [2]
2	Франція	У 1929 р. Франція уникнула руйнівної дії світової кризи. Однак наступного 1930 р. країна відчула на собі симптоми великої депресії. Криза у Франції виявилася особливо тяжкою і продовжувалася до 1936 р. Загальний рівень промислового виробництва впав на одну третину, виробництво сільськогосподарської продукції скоротилося на 40 %, а обороти зовнішньої торгівлі — на 60 %. У країні розорилося 10 тис. дрібних промислових підприємств, 100 тис. торгових закладів, десятки крупних компаній, чимало великих монополій [2]. Безробіття не було таким масовим, як у США, Великобританії чи Німеччині, не перевищувало 1 млн безробітних. Рівень життя народу знизився втричі [3]
3	США	Підприємства США, втративши замовлення, почали згоряти виробництво, курси їхніх акцій почали падати. Комерційні банки вимагали повернення позичок, а власники цінних паперів стали їх продавати, щоб повернути кредити. На Нью-Йоркській фондовій біржі 24 жовтня 1928 р. відбулося різке падіння курсів акцій. Ціна акцій знизилася більш ніж на 100 пунктів. Кредити банкам не поверталися, підприємства втрачали гроші на банківських рахунках, а громадяни — заощадження в банках. За короткий період розорилися 32 тис. приватних компаній. У США обсяг внутрішнього національного продукту (ВНП) за 1929—1933 р. у поточних цінах знизився в 1,9 разу. Зменшився обсяг виробництва інвестиційних товарів і товарів тривалого користування. Спад капіталовкладень був ще більшим, ніж спад ВНП. Особисті доходи громадян знизилися на 45 %. При цьому купувалися товари лише короткочасного користування. Підприємці скоротили капіталовкладення, впав попит на продукцію, простоювали виробничі потужності. В 1933 р. кількість безробітних у США досягла 25 % загальної чисельності зайнятих [1]

№	Країна	Результати впливу кризи на економіку країни
4	Німеччина	Під час кризи постраждали всі верстви населення. Обіг ремісничого виробництва скоротився з 20 млрд марок в 1928 р. до 10,9 млрд марок в 1932 р., обіг дрібної торгівлі зменшився за той же період з 36,3 млрд до 23 млрд марок. У той же час чисельність вказаних верств населення була достатньо велика: 5 млн чоловік, а разом із сім'ями — 12—13 млн. Під впливом промислової кризи заглиблювався і сільськогосподарська [4]

Таблиця 3

АНТИКРИЗОВІ ДІЇ

№	Країна	Антикризові дії урядів країн
1	Англія	Англійський уряд вчасно вжив заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків економічної кризи. Він всіляко підтримував процес концентрації виробництва, встановлення галузевих єдиних цін на товари, контролювати випуск продукції, її реалізацію за допомогою примусових санкцій, кредитних привілеїв, різного роду гарантій. Вже в 1930 р. в країні діяли монополні об'єднання у вугільній промисловості, бавовняній (Лондонська бавовняна корпорація). Остання, спираючись на державні субсидії, скупила 139 підприємств. У роки кризи виникло і успішно діяло тільки змішані державно-приватні підприємства, серед них «Англо-голландський нафтовий трест», «Англо-іранська нафтова компанія»[3]
2	Франція	З великими труднощами уряд Франції ліквідував наслідки затяжної депресії. Уряду довелося націоналізувати ряд галузей промисловості, в тому числі воєнну. Під тиском «голодних походів» страйкарів, демонстрацій державна адміністрація підвищила заробітну плату робітникам і службовцям, ввела 40-годинний робочий тиждень, двотижневі щорічні відпустки. Велике значення для виходу Франції з економічної кризи мали колонії, де вона могла збувати в обмін на дешеву сировину і сільськогосподарську продукцію свої нереалізовані промислові товари [3]
3	США	Для виходу із кризи в США застосовувалися економіко-організаційні міри, заходи державного впливу на економіку, фінанси, ринок цінних паперів, а саме: <ul style="list-style-type: none"> • уряд регулював заробітну плату (шляхом встановлення мінімуму), ціни, тривалість робочого дня (були встановлені максимальні робочий день та тиждень), процес конкуренції в промисловості; • урядові органи реалізували ряд програм-замовлень (стратегічна сировина, матеріали, устаткування), які оплачувалися з Федерального бюджету;

№	Країна	Антикризові дії урядів країн
3	США	<ul style="list-style-type: none"> • була розроблена й реалізована Федеральна програма надзвичайної допомоги. Її обсяг фінансування склав 1 млрд дол., з них 50 млн дол. було передано в розпорядження штатів, а інша частина видавалася з умовою, що на кожний долар федеральних коштів уряду штатів і місцеві органи влади виділять ще по 3 дол. на заходи щодо зниження безробіття; • здійснювалися державна підтримка й стимулювання житлового й дорожнього будівництва, гідромеліорації, облаштуваності національних парків. В 1933 р. була створена Позичкова корпорація власників житла, що емітувала облигації для забезпечення рефінансування зловмисників. В 1938 р. організована Федеральна іпотечна асоціація («ЕММА», або «Файн-Мей»). Після видачі іпотечними банками кредитів громадянам на покупку житла банки продавали ці кредити (боргові зобов'язання громадян) ЕММА. Отримані ЕММА гроші служили кредитами, видаваними іпотечними банками іншим громадянам; • в 1933 р. за рішенням Президента США Ф. Рузвельта були закриті комерційні банки й протягом двох тижнів проведена їхня ревізія. Близько 1/3 проблемних банків було ліквідовано. Реконструктивна фінансова корпорація взяла на себе функції банків, що розорилися. Функції інвестиційного інституту (операції покупки й продажу цінних паперів) мали змогу виконувати тільки спеціальні інвестиційні організації (інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, інвестиційні банки); • було скорочене виробництво сільськогосподарської продукції, ціни на неї підвищилися. Як компенсація фермерам надавалися субсидії. Ціни на промислові товари й сільськогосподарську продукцію повинні були відповідати співвідношенню середнього рівня сільськогосподарських і промислових цін за попереднє Першій світовій війні п'ятиліття; • в 1930 р. прийнятий закон про митний тариф, після чого мито на імпортні товари становило в середньому 30—40 % (іноді 70 %). <p>Застосовувалися наступні монетарні методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знижено офіційну дисконтну ставку в Нью-Йоркському резервному банку з 6 % (жовтень 1929 р.) до 1,5 % (вересень 1931 р.); • ухвалене рішення про збільшення закупівель Федеральною резервною системою векселів і державних цінних паперів на відкритому ринку; • в 1934 р. Федеральна резервна система передала золото в розпорядження казначейства. Одночасно було ухвалене рішення про відмову від золотого стандарту, припиненні експорту золота, встановленні вільного курсу долара щодо інших валют; • планувалося збільшення видатків Федерального бюджету за рахунок зростання державного боргу (бюджетного дефіциту). Всі перераховані міри дозволили привести ВВП США в 1940 р. до рівня 1929 р.

№	Країна	Антикризові дії урядів країн
4	Німеччина	Сформований весною 1930 р. уряд Г. Брюнінга, прагнучи подолати кризу, ліквідував систему соціального страхування, ввів нові прямі і непрямі податки, підвищив ввізні мита на сільськогосподарські продукти і т.д. В грудні 1931 р. були понижені виплати по безробіттю, пенсії, зарплати державним службовцям. Вперше уряд вторгався в систему тарифних договорів, наказуючи загальне зниження заробітної плати на 10—15 %, до рівня 1927 р. Одночасно обмежувалися демократичні права населення, рейхстаг поступово усувався від рішення державних справ, формувався такий стиль управління країною, за якого керівництво фактично знаходилося в руках вузької групи осіб при значному впливі військових чинів. У зв'язку з важким економічним станом Німеччина практично не могла виконувати план Дауеса [4]

Література

1. Антикриза. Антикризове управління. Розділ перший. Особливості кризи 1929—1933 рр у США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.anticriza.ru>.
2. Лортикян Э. Л. История экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX — XX вв. / Лортикян Э. Л. — Харьков: Консум, 1999. — 288 с.
3. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу / Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М.: [Вища освіта ХХІ століття] — 5-те вид., стер. — К.: Вікар, 2002. — 477 с.
4. Экономическая история зарубежных стран. Курс лекций / Н. И. Понетаева, В. И. Голубович, Л. Ф. Пашкевич и др. Под ред. В. И. Голубовича. — Минск: ИП «Экоперспектива», 1997. — 432 с.

УДК 330.313:330.33

Н. А. Савицька

СВІТОВА КРИЗА'2008 У СВІТЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Циклічність як основна форма соціально-економічної динаміки виступає невід'ємною характеристикою сучасного світу. Глобальність, масштабність наслідків та динамізм світової кризи'2008 актуалізували, або навіть реабілітували відтворювальний